

w szczególności niedawno wydana książka Rudolfa von Thaddena, której jednak, jak można sądzić, Autorka nie знаła².

Przedmowę do drugiego studium napisał najwybitniejszy współczesny znawca dziejów Restauracji Guillaume de Bertier de Sauvigny, pracę tę oceniając wysoko. Wysoka ocena wydaje się w pełni uzasadniona, bowiem zalety drugiego studium — może nieco inaczej jest w odniesieniu do pierwszego — zdecydowanie przeważają nad pewnymi jego słabościami.

HUBERT IZDEBSKI (Warszawa)

Robert Schweitzer, *Autonomie und Autokratie. Die Stellung des Grossfürstentums Finnland im russischen Reich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1863 - 1899)*, Giessen 1978, ss. 395+9 nlb.

Pozycja Finlandii w ustroju Imperium Rosyjskiego była wyjątkowa i budziła powszechne zainteresowanie. Finlandia, zajęta w 1808 r. przez wojska rosyjskie, otrzymała bardzo liberalny ustrój, przewidujący zachowanie praw i przywilejów z okresu przynależności do państwa szwedzkiego. Zwycięski Aleksander I zobowiązał się — a w kilka lat później również jego następcy — do niezmiennia dotychczasowego ustroju i współdziałania w zarządzie krajem z jego parlamentem stanowym, którego głos miał być wysłuchiwany przed wprowadzaniem nowych podatków czy ustaw. Traktat pokojowy ze Szwecją, zawarty dnia 17 IX 1809 r. w Hamina (Fredrikshamn), zawierał jedynie uznanie wcześniejszych decyzji carskich, poddanych parlamentowi w Poroo (Borga)¹, i tylko przesunął granicę finlandzko-szwedzką bardziej na zachód, tak jak przebiega w dniu dzisiejszym. Zobowiązania Aleksandra I w stosunku do Finlandii dotrzymywał Mikołaj I, choć nie zwoływał parlamentu fińskiego i historycy nazywają jego rządy okresem „zamrożonego konstytucjonalizmu”². Dopiero wstrząs spowodowany przez „wojnę krymską” i przez powstanie styczniowe w Polsce spowodował nie tylko pełne przywrócenie dawnej autonomii Finlandii z okresowo zwoływanym parlamentem, ale również i jej rozbudowę.

Omawiana praca zajmuje się właśnie latami pełnego uznawania przez cara i jego pomocników specjalnych praw Finlandii. Był to okres rządów Aleksandra II i Aleksandra III aż do osławionego lutowego manifestu Mikołaja II z 1899 r., zapowiadającego ujednolicenie ustroju państwowego z punktu widzenia zniesienia autonomii finlandzkiej. Praca Schweitzera wnosi szereg nowych spostrzeżeń na temat ważnych wydarzeń z tego okresu. Przede wszystkim uwzględnia w znacznie szerszej mierze, niż dotychczasowa literatura przedmiotu, stanowisko cara Aleksandra II i Aleksandra III oraz ich współpracowników. Uwzględnianie jedynie poglądów polityków fińskich prowadziło m. in. do przeceniania manifestu lutowego, natomiast Schweitzer udowadnia, że manifest poprzedzony był również ważnymi naruszeniami statusu autonomicznego Finlandii w latach osiemdziesiątych. Bardzo istotne uzupełnienia do dotychczasowego obrazu historycznego wprowadza

² *Restauration und napoleonisches Erbe. Die Verwaltungszentralismus als politisches Problem in Frankreich (1814 - 1830)*, Wiesbaden 1972 (por. moją recenzję w CPH, T. XXVIII, z. 1, 1976).

¹ Zob. jego analizę E. Jutikkala, K. Pirinen, *A history of Finland*, Revised Edition New York 1974, s. 187 - 188.

² Takiej nazwy używa w tytule I rozdziału L. A. Puntila, *The Political History of Finland 1809 - 1966*, Helsinki 1974.

Schweitzer odnośnie do postawy politycznej ministrów do spraw Finlandii i generał-gubernatorów w Finlandii. Niezdecydowanie Rokasowskiego, zmienność Heidenena — oto kilka przykładów interesujących naświetleń Autora.

Istotne są informacje o dwukrotnym wydaniu przez władze rosyjskie w Finlandii (a raczej przez Finów sprawujących z ramienia władz carskich władzę w Finlandii) broszur o ustroju autonomicznym Finlandii. Chodziło o zorientowanie władz rosyjskich w odrębnościach prawno-ustrojowych Finlandii, by nie popełniać błędów, których konsekwencją były różne spięcia polityczne i społeczne. Schweitzer bardzo dokładnie analizuje treść każdej z tych broszur, wydobywając jej odmienności i starając się ustalić źródła odmiennego ujmowania spraw ustrojowych. Odmienności te doprowadziły nawet do zakazu rozpowszechniania drugiej broszury wobec innych od jej treści dążeń władzy carskiej.

Wywody Autora zmuszają do rewizji sądów o carach. Są oni przedstawieni jako politycy reprezentujący ciekawe koncepcje, rozważający, a nawet przyjmujący argumenty przeciwników. Nie dostrzega jednak Autor powstania ogólnospołecznego uznania Finów dla Aleksandra II. Przypomina prace sławiące konstytucyjność Aleksandra III (s. 3), nazywa go „jedynym prawdziwie konstytucyjnym monarchą Finlandii” (s. 113), ale równocześnie pisze o jego — Aleksandra III — powrocie do nieograniczonej autokracji (s. 108, przyp. 3) i przytacza fakty popierania ograniczenia autonomii Finlandii.

Interesujące są szczegóły o działalności Kesara Filipowicza Ordina. Zdaniem Schweitzera ten sztabowy reprezentant polityki ograniczania autonomii Finlandii wcale nie miał tak wielkich wpływów na decyzje polityczne, jak wcześniejsza literatura podawała. Musiał on mocno natrudzić się, by jego tezy przyjęto, i nawet nagłą jego śmierć (z powodu wylewu krwi do mózgu) wiąże Schweitzer z tymi trudnymi staraniami o posłuch. Autor wydobywa też fakty współdziałania Ordina z finlandzkimi zwolennikami zachowania nienaruszonej autonomii Finlandii (z Leopoldem Henrykiem Stanisławem Mechelinem). Odrzuca także tezę o decydującym wpływie nacjonalistów rosyjskich, zwłaszcza Konstantyna P. Pobiedonoscewa. Znacznie większe znaczenie przypisuje koncepcjom urzędników carskich i samym carom.

Wiele uwagi poświęca Autor problemom prawnym i ustrojowym, ale w większości wypadków dopiero rodzącym się, dopiero przygotowywanym przez działalność komisji Weissenberga czy Bungego. Ostatecznie wybrane przez carat ograniczenia autonomii Finlandii mogły być wprowadzane w życie tylko na krótki okres i zmiecione zostały rewolucją 1905 r. Ich rola historyczna była niewielka i słusznie historycy finlandzcy interesowali się tymi procesami i elementami historycznymi, które wzięły górę nad koncepcjami carskimi.

TADEUSZ CIESLAK (Warszawa)

Józef Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*. Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1979, ss. 243.

Problem badawczy podjęty przez Józefa Ciągwę został jasno określony w tytule jego monografii. Autor ograniczył pole swoich badań do stosunków między rządem a Sejmem Śląskim, w zakresie prac legislacyjnych i temu zagadnieniu została podporządkowana konstrukcja pracy. Podstawowe znaczenie ma rozdział II o wpływach rządu wynikających z jego uprawnień zwierzchnich, zawartych w śla-